

פירוש אברבנאל לחומש דברים

פרשת עקב

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכתרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כתרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
המספרים מסמנים את מספר העמוד בהוצאה זו:
<http://www.hebrewbooks.org/44335>
וכן על הספר מרכבות המשנה, דפוס סביוניטה ה' שיא - 1551

אתר דעת תשע"ו

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

3..... אברבנאל דברים פרק ז - המשך.....

- 3..... דברים ז, יב-טז.....
- 5..... [שלושה סוגים של טובות מה' לישראל].....
- 7..... [מדוע לא תחוס עינך].....
- 8..... סיכום ספקות א-ד ופתרונותיהם.....
- 9..... דברים ז, יז-כו.....
- 9..... [לא תירא מפניהם].....
- 10..... [הצלה בדרך פלא].....
- 11..... [שלוחי ההשגחה להלחם באומות].....
- 11..... [ונתנם ה' אלוהיך לפניך].....
- 12..... [פסילי אלוהיהם תשרפון באש].....

13..... אברבנאל דברים פרק ח.....

- 13..... דברים ח, א-כ.....

14..... אברבנאל דברים פרק ט.....

- 14..... דברים ט, א-יא.....
- 14..... [לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם].....
- 17..... דברים ט, יב-כד.....
- 17..... [קום רד כי שיחת עמך].....
- 18..... דברים ט, כה-כט.....
- 18..... [שלוש טענות בפי משה לכפרה על ישראל].....
- 19..... [פירוש שני לבקשות משה].....
- 19..... [מבלתי יכולת ה'...].....

20..... אברבנאל דברים פרק י'.....

- 20..... דברים י', א-יא.....
- 22..... [הלוחות השניים].....
- 23..... [ארון העדות].....
- 23..... [מותו של אהרון בהר ההר].....
- 24..... [מדוע חזר משה על היותו בהר ימים נוספים?].....
- 25..... [למה ישב משה רבנו בהר ארבעים יום].....
- 27..... דברים י', יב – יא, ז.....
- 27..... [יראה ואהבה].....
- 28..... [הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים].....
- 29..... [האל הגדול הגיבור והנורא].....

30..... אברבנאל דברים פרק יא.....

- 30..... דברים יא, ח-יב.....
- 30..... זכר מיני השכר כפי מעלתם:.....
- 31..... [ארץ הרים ובקעות, למטר השמים תשתה מים].....

פרשת עקב

אברבנאל דברים פרק ז - המשך

דברים ז, יב-טז

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרְתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם
וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:

כפי סדר הדברים ואמיתתם, הכתובים האלה קשורים ונסמכים זה בזה עם מה שלמעלה מהם. ואם כי סדרו **חכמינו** ז"ל התחלת הסדר הזה בזה המקום, הוא כדי שיתחיל בשכר המצוות. ולפי שכלל כאן כל מיני הטובות, ואחר כך יפרש אותם בפרטיות אחד אל אחד, והיו אם כן הכתובים האלה ראש ויסוד לשאר הפרשיות הבאות אחריהם. וזה טעם היות פה התחלת הסדר הזה.

הספק הראשון

באומרו והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. והוא, כי למה נתן השכר הגדול הזה אשר זכר בשמירת המשפטים, ולא זכר דבר מהחוקים והמצוות. והנה בפסוק שלפניו אמר **ושמרת את המצווה ואת החוקים ואת המשפטים**. והנה מהראוי היה שיתן השכר עליהם כולם. ויאמר והיה עקב תשמעון אותם, או יפרט את המצווה ואת החוקים ואת המשפטים.

ורש"י כתב:

אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמרון - ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך.

והרב **רבי משה בר נחמן** ז"ל כתב

ראה להזהיר במשפטים, לפי שלא יהיה עם רב נזהר כולו במצוות שלא יחטאו בהם כלל. רק במשפטים יעמידו התורה, כמו שנאמר בהם וכל ישראל ישמעו וייראו. ועוד, כי רבים ירחמו מלסקול האיש ומלשרוף אותו בעשותו העבירה. כאומרו לא תחוס עיניך עליו וגו'.

ואתה רואה כמה מהחולשה יש בטעמים האלה.

פתרון הספק הראשון

ואמנם למה אמר משפטים ולא חוקים ולא עדות.

אחשוב אני בו אחד משני דברים.

האחד הוא שהמשפטים הוא שם נאמר כולל ומיוחד. כי הנה הוא נאמר בייחוד פעמים על

הדינים שבין אדם לחברו. וכמו שיאמר אלה המשפטים אשר תשים לפניהם לא תטה משפט אביון בריבו. ויאמר גם כן משפטים לכלל כל המצוות התורניות, אם שטעמם נודע ונגלה, ואם על המצוות שטעמם נעלם, הנקראים חוקים. אם במה שבין אדם לחברו, ואם במה שבין אדם למקום, ועל זה המכוון הכללי בשם משפטים.

אמר דוד: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת. ואמר: ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד כי למשפטיך יחלתי. חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. רחמיך רבים ה' כמשפטך חייני.

ולא אמר זה על דיני קנסות וחבלות, כי אם על דבר המצוות התורניות, ויותר ויותר על הדברים שבין אדם למקום. כי בהם הדיבור היה יותר עצום בינו לבין אלהיו. ואמנם קראם כולם בשם משפטים, להיותם משפט וצדק, וכמו שאמר אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים.

והנה במה שאמר כאן והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. כיוון על כל המצוות בכללותם, כי הם כולם כפי עצמם, עם היות שבקצתם אין טעם נודע אלינו, כי כמו שאמר למעלה לאהביו ולשמרי מצוותיו, וכללם כולם בשם מצוות, ככה אמר כאן משפטים עליהם כולם. והאות המורה כי לא כוון הנה בשם משפטים כי אם על כלל המצוות, הוא אמרו והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה, כי הנה רמז באומרו האלה על המצווה והחוקים והמשפטים שזכר בכתוב למעלה.

ועל כולם ציוה השמיעה בראשונה, כי הוא הקודם באמת, רוצה לומר הלימוד וידיעת המצוות והבנתם. ואחר כך אמר ושמרתם כנגד מצוות לא תעשה. כי כבר ידעת מפרק אלו הן הלוקין, ובכמה מקומות, שהשמר פן ואל אינו אלא לא תעשה.

ואמר ועשיתם, הוא כנגד מצוות עשה, כי בזה יוכלו המצוות כולם.

ואמר שבעקב זה, רוצה לומר בעבור זה, או בשכרו, כי השכר הוא הבא באחרונה, כמו שהעקב הוא אחרית הגוף, ישמור להם הקדוש ברוך הוא את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיהם, כמו שאמר למעלה שומר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצוותיו לאלף דור.

ואל יקשה עליך איך יבוא שכר המצוות שישמור ה' יתברך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבות, בהיותו דבר מחויב מצד עצמו לקיים שבועתו. כי הנה הייעודים האלהיים הם כולם בתנאי הכנת המקבלים. ואם ישראל יהיו ראויים מצד עצמם במעשיהם, יזכו להתקיים בהם שבועת האבות. ואם לא יהיו ראויים ומוכנים אליו, לא תתקיים בהם השבועה, ולא יזכו אל ייעודי האבות שהיו כולם כפי זה התנאי.

ולכן אמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כי בקיום המצוות יהיו ראויים ומוכנים לזכות ולירש הברית והחסד ההוא, לא באופן אחר. וכלל בזה גם כן שהשבועה שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם, לא יזכו בה ישמעאל ובני קטורה שהיו בניו, באופן שכל מה שנשבע הקדוש ברוך הוא לאבות ישמור אותו לישראל.

ועל דרך זה ראוי שיובן מה שאמרו **ה"ל** ברוך שומר הבטחתו לישראל. רוצה לומר ששומר הבטחתו ולתת אותה ולקיימה בישראל.

הספק השני

יג וְאֶהְיֶה לְךָ וְיִבְרַכְךָ וְהִרְבֵּךְ וְיִבְרַכְךָ פְּרִי-בִטְנֶךָ וּפְרִי-אֲדָמָתְךָ דִּגְגֶנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ
שָׁגַר-אֶלְפִיךָ וְעֵשְׂתִירֶת צִאֲנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיִךְ לָתֶת לָךְ:
יֵד בְּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל-הָעַמִּים לֹא-יִהְיֶה בְּךָ עֵקֶר וְעֵקֶרָה וּבְבָהֱמַתְךָ:
טו וְהִסִּיר ה' מִפְּנֵי כָל-חַלִּי וְכָל-מִדְּוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשְׁיִמָּם בְּךָ וְנִתְּנָם בְּכָל-שְׁנָאִיךָ:

למה הרבה בשכר הזה: **ואהבך וברכך והרבך**. ברוך תהיה מכל העמים. והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוה מצרים. וכל שאר הברכות שבאו בפרשה.

ומצאנו פעמים אחרות ייעד בשכר בדברים מועטים, כמו שאמר במרה (פ' בשלח) **והיה אם שמוע תשמע וגו' והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאיך**. הנה הרבה בתנאים וקיצר בזיכרון השכר, ההפך מה שעשה בכאן, שקיצר בתנאים, באומרו והיה עקב תשמרון את המצוות האלה, והאריך בשכר: כי שם יעדם בלבד מהרפואה והבריאות, שהיא אחת מהברכות שנזכרו כאן.

פתרון הספק השני

ואמנם אמרו **ואהבך וברכך** כתב **הראב"ע**. שהוא פירוש הברית והחסד. ואינו כן, כי השכר שזכר כאן לא נמצא בייעוד האבות. אבל אמיתת העניין הוא, שהודיע אותם שמלבד שישמור להם הברית והחסד שנשבע לאבות, עוד ייטיב להם טובות אחרות, שיזכו אליהם מפאת עצמם לא מפאת האבות.

[שלושה סוגים של טובות מה' לישראל]

ורשם בזה שלשה מינים מהטובות:

האחד הוא בתוספת הטובות החיצוניות.

ועל זה אמר **ואהבך וברכך והרבך**. רוצה לומר מלבד שבועת האבות, עוד יאהב אותך הקדוש ברוך הוא מפאת עצמך, ויברך אותך בריבוי גדול: אם בפרי בטןך הבנים והבנות, ואם בפרי אדמתך דגןך ותירושך ויצהרך. וכן בעניין המרעה, שגר אלפיך ועשתרות צאנך.

ואמרו **על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך**, עניינו שהוא, הקדוש ברוך הוא, לא נשבע אל האבות כי אם ירושת הארץ. ואמנם ריבוי ושפע שאר הטובות לא נכללו בשבועה. ולכן אמר שישמור השם יתברך להם את הברית ואת החסד שנשבע לאבותם שהיא ירושת הארץ, ועוד למעלה מירושת הארץ שעליה נשבע לאבות, יאהב ויברך וירבה אותם וכל נכסיהם, וזהו על האדמה אשר נשבע לאבותיך. רוצה לומר, נוסף למעלה ממתנת האדמה כאשר נשבע לאבותיך לתת לך.

וכלל עוד שלא תהיה ברכתם בקיום המצוות כי אם בהיותם בארץ הנבחרת. אבל בהיותם בגלות, אף שיקיימו המצוות, לא יתברכו באותו השפע וההפלגה כמו שהיה בהיותם בארץ. לפי שהאדמה הנבחרת היא מוכנת לקבל השפע והברכה האלהית יותר מזולתה.

הספק השלישי

באומרו **ברוך תהיה מכל העמים** שיראה מזה שהעמים יהיו מבורכים, אלא שיתרבו ישראל יותר מהם בברכה. והוא הפך מה שאמר מיד אחר זה, **ואכלת את כל העמים**. גם כי היחס הזה יראה, שאין לו צורך מישראל. ואם נאמר שיהיו ישראל מבורכים מפי העמים, מה לנו שנהיה מבורכים מהשבע אומות.

פתרון הספר השלישי

ולפי שלא יאמרו שגם שאר האומות הם מבורכים בימי הצלחותיהם ומושפעים בריבוי הטובות האלה הגשמיות, ובמה יודע איפה שהיה גם בזה לישראל יתרון על שאר העמים?
- מפני זה אמר אליהם ברוך תהיה מכל העמים - בשני יתרונות:
האחד בריבוי הברכה שתהיה מבורך ומושפע בשפע גדול יותר מכל שאר העמים.
והיתרון השני שלא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך, כמו שימצא בשאר העמים, כי עניינם הוא טבעי, ועניינך אלהי בדרך השגחה.

ומדרש דברים רבה (פ' עקב):

ברוך תהיה מכל העמים. אמר רבי חייא, אין שבחה של מטרונא בשעה שהיא מתברכת מקרובותיה, אלא בשעה שמתברכת מצרותיה.

הנה עשו מ"ם **מכל העמים** מ"ם הפועל. שכל העמים יודו בפיהם שישראל הם מבורכים, כי תהיה השפעתם כל כך, עד שצריהם יודו ברוב ברכתם. והיה זה על דרך מאמר המשורר (תהלים ס"ז ח') **יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ**. הנה כל זה אמר כנגד המין הראשון מהטובות שהם בדברים הגשמיים אשר הם מחוץ לאדם.

ואמנם המין השני מהשכר

אמר שיהיה הוא בבריאות וברפואה. ואמר על זה **והסיר ה' ממך כל חולי**. ואמר בכל חולי לשון **הסרה**. ובמדווי מצרים **לא ישימם בך**. לפי שבאומרו כל חולי, כיון על החולאים הנהוגים שעל המעט ימלט האדם מהם, ולכן אמר בהם לשון הסרה שיסירם השם יתברך מהם, בהיות כל אדם מעותד אליהם כפי המנהג הטבעי.

אמנם מדווי מצרים הרעים, שאינם רגילים לבוא על כל אדם, והם מפועל האל ואצבע אלהים להעניש בהם את הרשעים. אמר שלא ישימם במם בהיותם אוהבי השם יתברך ושומרי מצוותיו.

ולפי שהמיתות המקריות הן צריכות בעולם, שאם לא יבאו המגפות ושאר המיתות לא תוכל האדמה להכיל ולסבול כל האנשים הנולדים בה. לזה אמר ונתנם בכל שונאיך באופן שההכרח ההוא יושלם בשונאיהם לא בהם. גם שבזה ישמחו כי יחזו נקם, והם יגילו בה' יתברך.

הספק הרביעי

טז וְאָכַלְתָּ אֶת-כָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ
לֹא-תַחֹס עֵינֶיךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת-אֱלֹהֵיהֶם כִּי-מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ:

באומרו וּאֲכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים. כי הנה יראה מהמאמר הזה, שהוא מצווה יצווה לישראל שיאכלו ויחרימו אותם, ולא ירחמו עליהם, ולא יעבדו את אלהיהם. ואם הדבר כן, יקשה מאוד למה הביא המצווה הזאת בתוך השכר אשר ייעד אל שומרי המשפטים. והנה המצווה הזאת כבר באה בפרשת ואתחנן, ותבוא עוד אחרי זה בתחילת ראה אנכי. ומה ראה במקום הזה להביא המצווה הזאת בלבד, אחרי כל הסיפורים האלה.

פתרון הספק הרביעי

[המין השלישי מן השכר]

אחר שזכר המין הזה השני מהשכר, זכר עוד המין השלישי, והוא בעניין הכבוד וניצוח האויבים. ועליו אמר וּאֲכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ. ואין זה מצווה, אבל ייעוד ושכר טוב, שיהיו ישראל כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן שיאכל ויחריד את כל העמים, לא בחיל ולא בכח, כי אם לפי שהשם אלהיהם נתנם להם.

[מדוע לא תחוס עינך]

ולפי שהמנצחים במלחמות פעמים ירחמו על המנוצחים ויחמלו עליהם ויחשבו זה למעלה גם לשלמות ומידה נכבדת, לכן הזהירם שלא יעשו כן, רוצה לומר שלא יחוס עינם עליהם. וביאר ואמר שאין זה ללמד מידת האכזריות, חמה ושטף אף. כי אם לפי שלא יבואו לעבוד את אלהיהם. כי בהיותם חומלים עליהם, יתערבו העמים עימהם וילמדו ממעשיהם, אשר זה יהיה לישראל למוקש. ולכן ראוי שלא תחוס עינם עליהם, כדי שלא יבואו לעבוד את אלהיהם. כי אותה החמלה על הרשעים תהיה מוקש לישראל. וכמו שאמר (פ' משפטים) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי.

ואמנם במה שאמר וּאֲכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים. ראוי שתרגיש מאוד למה זכר הכתוב בזה לשון אכילה: וּאֲכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים. ובלעם גם כן אמר מסכים לזה: יֹאכַל גּוֹיִם צְרוּי. יהושע וכלב אמרו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם.

ועיקר העניין הזה, כי אנחנו נראה בסדר הבריאה וטבע המציאות שהדבר הפחות הוא מזון ומאכל אל הנכבד. כמו שמבואר בצמחים שהם יזונו מהיסודות בהתרכבם. ובעלי החיים הבלתי מדברים יזונו בעצם ובאמת מהצמחים. וכמו שאמר הכתוב בביאור. ולכל חית השדה ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה. ואמנם מה שנתן לנחש מן העפר קללה תחשב לו.

הנה אם כן היו היסודות מזון לצמחים, והצמחים לבעלי חיים, ובעלי חיים בלתי מדברים לאדם. ומה שראינו מבעלי חיים הטורפים זולתם וניזונים מהם. והיו לברות למו, הנה זה הוא לרוע מזגם והשחתה טבעית שנשארו להם מימי המבול, כי על זה ייעד לזמן המשיח (ישעי' י"א) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגומר. או שיש לטורף מעלה צורנית על הנטרף מספקת אל שיהיה הנטרף מזונו. ואם היא נעלמת ממנו, לפי שהטבע חייב שיהיה הפחות מזון לנכבד ומאכל אליו.

ולפי שהאומה הישראלית נבדלת מבין שאר ע"ז בסגולה והבדל גדול, עד שכבר היו במדרגה עליונה טבעית על כללות המין. לכן אמר לא יתייצב איש בפניכם, פחדכם ומוראכם וגומר. וכמו שנאמר למין האדם כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאוכלה, רוצה לומר שייקחו מהם ולצורכיהם ויחיו מהם.

ככה אמר לישראל בדרך המשל **ואכלת את כל העמים; ויאכל גויים צריו** שהכוונה על שבע אומות. לא שיהיה זה בעניין האכילה ממש, לומר שיאכלו אותם, כי אם שייקחו את ממונם וארצותם, ויחיו מאשר להם. כמו שבעניין האכילה יהרוג האדם את בעלי החיים וייהנה אז מהם, ככה בעניין שבע אומות ציוה לא תחיה כל נשמה, ועם הריגתם יזכה לכל אשר להם וייהנה מממונם וארצם.

וכבר העיר על הדמיו הנפלא הזה דוד המלך עליו השלום בתחילת בואו לפני שאול, בדברו על גולית הפלשתי, אמר (שמואל א' י"ז) **גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי חרף מערכות אלהים חיים.** ולכן הייתה תלונת המשורר (תלים ע"ט) **כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו.** וכן אמרו (ירמי' נ"א) **אכלני הממני נבוכדנצר מלך בבל.** כאלו אמר האכילה הראויה לעשות ישראל בשבע אומות, הנכבד בפחות ובנקלה, עשו הם בו כאלו היה ישראל מאכלם. ולכן היה מהייעוד **כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם** רוצה לומר לפי שאכלו הדבר הבלתי נאות למאכלם.

סיכום ספקות א-ד ופתרונותיהם

הנה התבאר מזה עניין אמרו ואכלת את כל העמים. ועם מה שביארתי בפסוקים.

הנה הותרו הד' ספקות הראשונים.

אם הראשון במה שאמרתי שכונן באומרו והיה עקב תשמעון את המשפטים, על כלל המצוות והעדות והחוקים והמשפטים.

ואם השני שהרבה כאן בסיפור השכר, לפי שהיו כבר מושרשים בתורה ובמצוות ולכן יהיה שכרם גדול ורב. והעניין בזה דומה לדרך הטבעי בעניין הרפואות בניקיוני הגופים, וזה שהגוף הבלתי מוכן אל הבריאות הנה הוא ברפואות רבות יקבל מעט מן התועלת. אמנם הגוף המוכן אל הבריאות הוא בהפך, כי יקבל תועלת רב ברפואות מעטות.

ועל זה הסדר קודם מתן תורה בהיותם במרה להיותם עדיין בלתי מוכנות נאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. הנה שהיו התרופות רבות וחזקות והתועלת מועט והוא שישמרם מחולי מיוחד. אמנם אחר מתן תורה נאמר (פ' משפטים) **ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסרותי מחלה מקרבך. לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא. את אימתי אשלח לפניך.** הנה היו תועלות רבות בתרופה אחת. אבל להיותם אז קרוב למתן תורה, ועדיין לא הורגלו כ"כ, אמר בלבד ועבדתם את ה' אלהיכם. אבל עכשיו, שכבר התמידו בלימוד התורה זה ארבעים שנה, כבר הוכנו הכנה שלמה. ולכן היו התועלות הנמשכים ממנה תועלות גדולים וטובים בכל ג' מיני שכר אשר זכרת:

ואם הספק השלישי כמו שפירשתי ברוך תהיה מכל העמים, שברכותם הגשמיות יתרצו יותר ממה שהיו בעמים בימי הצלחותיהם.

ואם הספק הרביעי כמו שפירשתי ואכלת את כל העמים, שהוא ייעוד הניצחון ותגבורת על האויבים להיות מין ממיני השכר, ולא בא במקום הזה לשם מצוה.

זהו הדרך הראשון בפירוש הפסוקים האלה.

דברים ז, יז-כו

יז כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה ממני איכה אוכל להורישם:
יח לא תירא מהם זכר תזכר את אשר-עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל-מצרים:

[701] לפי שזכר שלשה מינים מהשכר: מין ריבוי הטובות הגשמיות, ומין הבריאות והרפואה התמידית, ומין הכבוד בניצחון האויבים - רצה לסלק הספק אשר קרה בכל אחד מאלה.

[לא תירא מפניהם]

והתחיל במה שסמוך לו, שהוא ניצחון האויבים. באומרו: אם תהיה מסופק במה שאמרתי לך ואכלת את כל העמים, ותאמר כנגד זה רבים הגויים האלה ממני איכה אוכל להורישם כמו שייעדתני, הנה על זה הנני מזהירך שלא תירא מהם, וזכור תזכור את כל אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולמצרים וגו', כן יעשה ה' אלהיך בכל העמים אשר אתה ירא מפניהם.

אמנם ראוי שתדע, שלא ייפול תחת המצווה שלא יירא האדם ולא יפחד, כי האדם בהיותו ירא מן האויבים הבאים עליו, שיצווה ויזהירהו שלא יירא ולא ייחת, אין ספק שלא תסור היראה ההיא מלבו. לפי שהיראה אינו פועל בחירי, כי אם דבר נמשך מהשערת חולשת האדם וגבורת אויביו וחוזקם, ואז יירא מהם, כי ישפוט אז בלבו שיתגברו עליו כפי חוזקם וחולשתו. והמשפט הזה אי אפשר שיסור מדעתו לא על ידי מצווה ולא על ידי אזהרה או תחנונים, בעוד שהסיבה קיימת, שהוא חוזק האויב וחולשת האחר הירא.

ומפני זה ישותף תמיד עם היראה דבר שהאדם יכול עליו בבחירתו, והוא **הזכירה**. כי כשיזכור הירא שיש לו עזר על אויביו, וייתן אל לבו שכבר פעמים רבות באו עליו ולא עשו לו מאומה רע, אבל נוצחו ונאבדו מני ארץ, הזכירה ההיא תסיר היראה מלבו, כי היא תסיר השערת חוזק האויב במה שיזכור ממה שכבר קרה לו, וישפוט שהוא חזק, ותסיר השערת חולשת היראה, כמו שיזכור שיש לו עוזר אחר גדול מהאויבים, וכפי אותו העוזר אשר לו אין לו חולשה כי אם חוזק.

וכמאמר הנביא אלישע לנערו להסיר ממנו הפחד (מלכים ב' ו') **רבים אשר אתנו מאשר אותם**. ולכן אמר כאן **לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים**, רוצה לומר, שהיו גם כן רבים מכם. וזה לא בדרך מלחמה ובגבורה אנושית בכוחם, כי אם בדרך פלא, על ידי המסות הגדולות אשר ראו עיניך שמה, האותות והמופתים.

[הצלה בדרך פלא]

יט המסות הגדולות אשר-ראו עיניך
והאותות והמופתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך ה' אלהיך
בן-יעשה ה' אלהיך לכל-העמים אשר-אתה ירא מפניהם:

ולפי שבנפלאות יובחנו שלוש בחינות:

בחינת זכותם, רוצה לומר היותם שלא בדרך הטבע.

ובחינת אימותם רוצה לומר שהם יוכיחו הדבר ההוא אשר באו עליו לאמתו.

ובחינת יכולת פועלם, רוצה לומר שיורו יכולת הפועל אותם בשנותו הטבעיים ברצונו.

לכן אמר שמות המורים על הבחינות האלה: כי באומרו **המסות הגדולות**, רמז לבחינה הראשונה, מהיותם דברים נפלאים נסיים, לכן אמר בזה גדולות. ובאומרו **האותות והמופתים** רמז אל הבחינה השנית, מהיות הנסים ההם אות ומופת לחייב ולהוכיח אמות דברי הנביא בשם האל יתברך. ובאומרו **היד החזקה** והזרוע הנטויה, רמז לבחינה השלישית מיכולת הפועל וידו החזקה, ושעוד ידו נטויה לעשות יותר ויותר מזה אם ירצה.

כי בדברים ההם הוציאך ה' אלהיך ממצרים, לא בכוחך ולא בגבורתך, וכן יעשה ג"כ עתה לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם. ועם הזכירה הזאת ממה שעבר במצרים, לא תירא ולא תחת ממה שיקרה לך בעתיד עם העמים האלה, וכמאמר המשורר (תלים כ"ז א') ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד.

ומה טוב מאמר החסיד בספר **חובת הלבבות** שאומר, **הביטחון הגמור מהיראה הוא היראה**. רוצה לומר, כי בהתחזק האדם ביראת ה' יתברך ושמור מצוותיו, לא יירא מהעמים, לפי שתמיד חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, ומי יחוש לחוזק אלף אויבים אם ימצאו סביבו אלף אלפים גיבורי כוח לעזרו.

והנה ה' יתברך, בהיות האדם ירא מלפניו, ממכון שבתו ישגיח עליו, ואז לא יירא מהאויבים כי כולם לאפס ותוהו נחשבו לו. וכמאמר משה רבנו עליו השלום **אל תיראו ואל תערצו מפניהם** כי ה' אלהיך עמך לא ירפך ולא יעזבך.

[שלוחי ההשגחה להלחם באומות]

ולפי שהבטיחם עתה שלא ייראו מרוב האומות, הודיעם כי עוד לאלוה שלוחי השגחתו להלחם בהם, כמו הצרעה שיאבד הנשאים והנותרים מפניהם. ובזה ידעו שלא בכוחם יירשו ארץ, כי גם שלא בפניהם תהיה המלחמה בעמים על ידי הצרעה. וחתם הדברים **לא תערוץ מפניהם** כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא, ורב הוא אשר אתנו מאשר אותם. ואם היית ירא, היה זה קלון לאל הגדול הגיבור והנורא אשר בתוכם, כי יראה שלא בטחתם בישועתו. ולכן אין ראוי שתערצו מפניהם.

אמנם, לפי שלא יחשבו שלהיות הלוחם בעמים הוא האל הגדול הגיבור והנורא בכוחו, יתחייב במעט הזמן יחריב העמים כולם, כי הנה בפעולות, יחס הזמן אל הזמן, כיחס הפועל אל הכוח הפועל. ובהיות ה' יתברך כוחו בלתי בעל תכלית בחוזק, תהיה פעולתו גם בזולת זמן. לזה הודיעם שה' יתברך יאבד הגויים ההם מעט מעט, לא מפני שתשש כוחו, כי אם מפני שכן צריך לטובתם: פן תרבה עליהם חית השדה, ויזיקו אליהם כשלא יגיעו זכותיהם לשיעור שנאמר (איוב ה') **וחית השדה השלמה לך; ו-על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין כמו** שכתב **רש"י**.

[ונתנם ה' אלוהיך לפניך]

כג ונתנם ה' אלהיך לפניך והמם מהומה גדולה עד השמדם:
כד ונתן מלכיהם בידך והאבדת את-שמים מתחת השמים
לא-יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם:

ולפי שאם ה' ילחם להם, והם לא יעשו דבר במלחמה, לא יקנו בזה הניצחון ושם הגבורה, מבלי סכנה ולא הזק כלל. וזהו שאמר **ונתנם ה' אלהיך בידך והמם מהומה גדולה עד השמדם**. וזכר שיהיה כבודם בניצחון כל כך, עד שילכדו מלכי העמים. שעל המעט ייתפשו המלכים במלחמות. אבל יהיה זה מיד ה', וזהו **ונתן מלכיהם בידך**, שהוא יתעלה יעשה מלחמה. כעניין הצד ציד, שהוא ייקח העופות וישים אותם חיים ביד אשתו או בניו ההולכים עמו לראות הציד.

והודיעם שבזה ישראל יקנו כל כך שם וגבורה והתפארת וההוד, עד שהם יאבדו את שם אותם המלכים מתחת השמים. רוצה לומר, ששם הגבורה שהיה להם מקודם, יאבדו אותו בנצחם אותם. ואם עמים אחרים ומלכויות אחרות יבואו לעזרם, יהיו לא לעזר ולא להועילו כי לא יתייצב איש בפניהם עד השמידו אותם.

ולפי שניצחון הגויים במלחמותם, פעמים היו מיחסים אותו לגבורתם בעצמם, ופעמים לשכירים הבאים מחוץ לעזרם, כעניין מה שאמר הנביא בשכיר מצרים, ופעמים לשפע אלהיהם - זכר משה רבנו ע"ה שלא תועיל לעמים גבורתם, וזהו והאבדת את שם; וגם לא עוזריהם, וזהו לא יתייצב איש בפניך; וגם לא שפע אלהיהם, ועל זה אמר פסילי אלהיהם תשרפון באש, רוצה לומר שלא יועילו להם וגם לעצמם לא יועילו, כי אתה תשרוף אותם באש.

[פסילי אלוהיהם תשרפון באש]

כה פסילי אלהיהם תשרפון באש
לא-תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך
פן תנקש בו כי תועבת ה' אלהיך הוא:
כו ולא-תביא תועבה אל-ביתך והיית חרם כמהו
שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי-חרם הוא:

ואמנם אמרו לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך, פירש הרמב"ן:
יחסר שם מלת אשר. כלומר: לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם.

והוא רחוק.

ופירש רמב"ן בו, שאחרי שאסר ע"ז, אסר כל תשמישיה והנויין שעליה. ומאשר אמר אחר זה לא תביא תועבה אל ביתך, שנאמר על זה [על הזהב], יהיה אם כן מיותר בפסוק ההוא.

[לשון רמב"ן: יחסר "אשר": לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם, והוא נוי ע"ז. ציוה תחילה לשרוף ע"ז עצמה, שהיא פסילי אלוהיהם", ואסר גם כן הנויין שעליהן. והזהיר עוד "ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו" – לאסור בהנאה כל ענייני ע"ז, היא ומשמשיה ותקרובת שלה והנויין. טוען אברבנאל: לפי רמב"ן נאסר נוי עבודה זרה פעמיים: כסף וזהב אשר עמהם, וכן לא תביא תועבה אל ביתך].

וראיתי יותר נכון פירוש הרב ראב"ע, שכתב בריש מלין או תקח ממון לעזבם. ויהיה פירוש הכתוב לפי דעתו, שלא יקח כסף וזהב על הפסילים, רוצה לומר לעזבם כדי שלא לשרפם. אבל ישרפם על כל פנים, אף על פי שיתנו האומות כסף וזהב בעדם כדי שיניחום, לפי שזה יהיה לו למוקש. והוא, שבהצליח ה' דרכו, יחשוב שבזכות מה שחמל על הפסילים נתברך ביתו וקניניו, וגם יהיה לו עוון באותו כסף וזהב שיתנו לו על הפסילים, רוצה לומר בעד הפסילים בהביאו אותו לביתו, כי יחרים ה' את כל אשר לו בעבור זה. ולכן היה מהעצה

הישרה: שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא.
הנה אמר כל זה בהסיר הספק ממין השכר בניצחון האויבים.

אברבנאל דברים פרק ח

דברים ח, א-כ

א כל-המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות
למען תחיו ורבייתם ובאתם וירשתם את-הארץ אשר-נשבע ה' לאבותיכם:
ב וזכרת את-כל-הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר
למען עניתך לנסותך לדעת את-אשר בלבבך התשמר (מצותו) [מצותיו] אם-לא:
ג ויענך וירעבך ויאכלך את-המן אשר לא-ידעת ולא ידעון אבותיך
למען הודיעך כי לא על-הלחם לבדו יחיה האדם כי על-כל-מוצא פי-ה' יחיה האדם:
ד שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:
ה וידעת עם-לבבך כי כאשר ייסר איש את-בנו ה' אלהיך מוסרך:
ו ושמרת את-מצות ה' אלהיך ללכת בדרךיו וליראה אותו:

כבר הסכימו כל המפרשים כולם, והוא האמת בעצמו, שאמר כאן **כל המצווה** על כלל המצוות עשה ולא תעשה שבאו בתורה.

וכתב הרב **ראב"ע** אם רציתם לשמור את המצוות למען תחיו, זכרו את הדרך.
והרמב"ן כתב:

אף על פי שהזהרתי אתכם במשפטים, גם כל המצוות תשמרון לעשות, כי בעשייתן תחיו ורבייתם וגומר. וזכרת את כל הדרך, אמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצווה טובה שלמה, ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם. כי ה' יתברך יפרנס אותך כבמדבר.

וענין הפרשה הוא, שאחר שזכר השלשה מינים מהשכר בפרשת והיה עקב, והסיר הספק אשר יקרה במין השלישי מניצחון האויבים בפרשת כי תאמר בלבבך, כמו שפירשתי. בא בפרשה הזאת להסיר גם כן כל ספק משני מיני השכר אשר זכר: והם הבריאות והחיים הגופניים, וריבוי ההצלחות הגשמיות. ועל שניהם אמר: **כל המצווה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיו ורבייתם ובאתם וירשתם**. כי כמו שאמר בתחילת הדברים והיה עקב תשמעון וגו', ככה אמר כאן: אם תשמרו לעשות כל המצווה אשר אנכי מצווה אתכם, תדעו באמת שתזכו לשכר הבריאות והחיים, והוא אמרו **למען תחיו**. כי החיים יאמרו ג"כ על הבריאות, כמו בשר חי (יהושע ה') עד חיותם. ותזכו גם כן למין האחר מהשכר, שהוא מריבוי הטובות אשר נדרתי מפאת עצמכם, וירשת הארץ מפאת אבותיכם. וזהו **ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם**.

אברבנאל דברים פרק ט

דברים ט, א-יא

[לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם]

אֲשָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרִשְׁתָּ גּוֹיִים גְּדֹלִים וְעֲצָמִים מִמֶּנִּי
 עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׂמַיִם:
 בַּעַם-גְּדֹל וְרַם בְּנֵי עַנְקִים אֲשֶׁר אֶתְּהָ יָדַעְתָּ וְאֶתְּהָ שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְנֵי-עַנְקִים:

ד אֶל-תֵּאמַר בְּלִבְּךָ בְּהַדְּף ה' אֱלֹהֶיךָ אֶתֶם מִלְּפָנָי
 לֵאמֹר בְּצַדִּיקְתִּי הִבִּיאֵנִי ה' לְרִשְׁתָּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִים הָאֵלֶּה ה' מוֹרִישָׁם מִפְּנֵיךָ:
 ה לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את-ארצם
 כי ברשעת הגויים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך
 ולמען הקים את-הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב:
 ויודעת כי לא בצדקתך ה' אלהיך נתן לך את-הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם-קשה-עֵרָף אֶתְּהָ:

אחרי שמשה אדונו יעד את העם בשלושה מיני השכר אשר זכר, והסיר וסילק כל ספק שיקרה עליהם, ועל כל אחד ואחד מהם, וביאר להם שאין ראוי שייחסו הצלחותיהם לכוחם וגבורתם ולאלהים אחרים, בא עתה להזהירם ג"כ שלא ייחסו אותם לצדקתם, לאמר שבזכות מעשיהם הטובים ירשו ארץ.

ולכן אמר שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גויים שאתה בעצמך יודע שהם גדולים ועצומים ממך והערים גדולות ובצורות בשמים והוא דיבור על דרך הפלגה כמו שכתב הרב המורה בחלק שני פ' מ"ז כי לגובהם, אמר בשמים.

ולפי שחוזק האומה תלוי:

אם בעם בכללו

ואם בחוזק הערים שלא יוכלו האויבים לכובשם

ואם בשרי הצבא אם הם גיבורים –

[702] רשם בזה שלשה הדברים ההם: באומרו גויים גדולים ועצומים. ערים גדולות ובצורות. וכנגד שרי הצבא אמר עם גדול ורם בני ענקים. רוצה לומר שבני ענקים שהיו בימים הראשונים אנשים מעטים אבל חזקים ותקיפים, אמר הם רבים עתה בכמות ובאיכות. וזהו אמרו עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק. רוצה לומר, אתה ידעת מימי קדם ואתה שמעת מפי המרגלים.

ואיני מסופק שאתה לא תדע בשלמות שהמלחמה הזאת היא לה', ואתם תחרישון. כי בידוע היה אצלכם שאינה בגבורתכם. וזהו אמרו וידעת היום כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך והוא ישמיד אותם כי הוא אש אוכלה, שבמהירות יעשה הפועל בהם כאש בשרפה, הוא יכניעם לפניך ויורישם במהרה ויאבדם, כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך.

הנה כל זה הוא ברור אצלי שאתה יודע ומכיר בו, ולא תסתפק בכל דבר מזה. אבל אני חושש שמא תאמר בלבך בהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך, רוצה לומר שהמה איבדו את הארץ ואתה

תירשנה, שהתחברו בזה שתי סיבות:

סיבה אחת לאבדם הם את הארץ והוא ברשעתם.

וסיבה שנייה שאתם תירשוה ולא אומה אחרת, והוא בצדקתך.

וזוהו אמרו בצדקתי הביאני ה' לבוא לרשת את הארץ הזאת, וברשעת הגויים האלה ה' מורישים מפניך. כי כן דרך בני אדם ליחס הצלחותיהם לעצמם בצד מן הצדדים אם בגבורה ואם בכח מן ההשתדלות. וכאשר יראו שהדברים נשגבים מכוחם, ייחסום לעצמם לזכותם ולצדקתם.

הספק השביעי

באומרו וידעת כי לא בצדקתך וגו' ה' אלהיך נותן לך את הארץ הזאת [טו, טז] - כי הנה המאמר הזה הוא כפול מבואר גם כן, לפי שלמעלה אמר לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם. ומה לו אם כן לשנותו בעצמו, באומרו וידעת כי לא בצדקתך ה' אלהיך נותן לך את הארץ.

תשובה לספק השביעי

והזהיר משה אותם שלא יאמרו, כן רוצה לומר בצדקתי הביאני ה' וברשעתם ה' מורישים מפניך, לפי שאין מאמרם זה אמיתי בכללו. והוא אמרו לא בצדקתך. הנה במה שאמרת צדקת מצד וכזבת מצד: הנה צדקת במה שאמרת שהעמים אבדו הארץ ברשעתם, כי כן הוא באמת. אמנם כזבת במה שאמרת שאתה זכית בה לצדקתך, כי אינו כן. וזהו שאמר לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם שהיא ההקדמה האחת, כי אם ברשעת הגויים האלה ה' מורישים מפניך שהיא ההקדמה השנית שהנחת.

ואם תאמר: אם הם איבדו את הארץ ברשעם, אם כן למה נתנה לנו, אם לא היה בצדקתנו?! דע לך שזכית בה מפני שבועת האבות, למען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב. מפני זה ירשת זכית בארץ הזאת, לא בצדקתך. כי לא נתחברו רשעת הגויים וצדקת ישראל, רק רשעת הגויים ושבועת האבות. וכבר נאמר זה במעמד בין הבתרים, כשנשבע השי"ת לאברהם לתת לזרעו את הארץ, אמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עוון האמרי עד הנה. להגיד שעוון האמורי סיבב שיסחו מן הארץ, לא צדקת ישראל. הנה אם כן זכר שלא יבאו לרשת את הארץ לא בכח גופני ולא בכח נפשי.

והוכיח אליהם שלא יירשו ארץ בצדקתם, ממה שהיו רעים וחטאים לה' מאוד, לא צדיקים. וזהו אמרו וידעת כי לא בצדקתך ה' אלהיך נותן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה עורף אתה. רוצה לומר, והראיה המוכחת שלא בצדקתך אתה יורש אותה, לפי שאתה

עם קשה עורף, ואיה צדקתך אם כן.
הנה התבאר מזה שאין יתור בפסוק.
ואם כן הותר בזה הספק השביעי.

הספק השמיני

באומרו ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית. והנה הפסוק הזה כפול בלי ספק, כי הנה למעלה אמר בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית אשר כרת ה' עמכם. ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית. ולמה אחר כך חזר לומר שנית ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי וגו'.

תשובה לספק השמיני

והוכיח שהיו עם קשי עורף ממעשיהם במדבר בדרך כלל. וזהו זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאתם מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה שתמיד בכל הדברים ממרים הייתם עם ה'.
ולפי שהיה המאמר הזה כללי פרט אותו בזכרו מעשה העגל שהוא המוכיח אותם על חוסר צדקתם.

ורשם אדונינו משה במעשה הרע הזה שמונה דברים המורים על כובד החטא וקשיו.

האחד מצד המקום שחטאו בו שהיה בהיותם בסיני מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע. וזהו אמרו ובחרב הקצפתם את ה' עד שלחמדת המקום וקדושתו אשר חללתם התאנף ה' בכם להשמיד אתכם.

השני מצד הזמן שכאשר עלה משה להר אשר שם האלהים והתדבק שם בדבקות נמרץ מבלי מאכל ומשתה ארבעים יום וארבעים לילה, שהיה להם להתענות ולצום ולשוב בתשובה ולשבת בצום ובתפילה וצער גדול לדעת מה היה לו. באותו זמן עצמו עשו את העגל. ועל זה אמר בעלותי ההרה לקחת את לוחות האבנים וגו'. וזכר משלמות הלוחות ומעלתם, אם להיותם מאבן ונעשות כדמות לוחות עץ, והמלאכה ההיא לא במגע יד כי אם בנס אלהי; ואם בעניין כתיבתם, שהיו באצבע אלהים, ואמר זה כדי להגיד שהייתה בריאתם ברצון אלהי פשוט, כבריאת השמים והכוכבים, וכמו שאמר החבר למלך כוזר במאמר א'. ולזה אמר **כתובים באצבע אלהים**, כמו שבשמים אמר המשורר (תהלים ח) **כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך**.

ואם להיות הכתיבה ההיא מאותם הדברות ששמעו מפי השם ית', כאלו רצה ה' יתברך שבעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון המאמרים ששמעו בסיני.

והוכיח עוד מעלת הלוחות באומרו **ויהי מקץ ארבעים יום וגו' נתן ה' אלי**. ואין הפסוק הזה כפול ולא מיותר, אבל גילה בו שלא ניתנו הלוחות כי אם בסוף ארבעים יום, והוא המורה על מעלתם, כיון שהוצרך כל אותו הזמן מההתבודדות לקבלם, ושהוא עליו השלום לא עזר בעשייתם דבר, שהרי לא ראה אותם כי אם מקץ הארבעים יום שישב בהר. וכמו שאמר **ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני**. כי היה כל זמן שבתו בהר מתבודד בדיבור האלהי והדבקות העצום. ואחרי כלותו, נתנו הלוחות אליו בשלמותם.

והותר עם זה הספק השמיני.

ואמנם למה נתן ה' יתברך את הלוחות למשה אחרי שכבר עשו ישראל את העגל?
 הסיבה הזאת היא בעיני למה משה רבנו ע"ה לא שברם שם בהר, והורידם למחנה שהיה זה כולו כדי שישראל יקבלו צער גדול ויגון ואנחה גדולה בראותם הלוחות האלהיות בשלמותם ומעלתם נשברות לעיניהם. ואילו לא נתנם ה' יתברך למשה, או לא הורידם משה מההר אל המחנה, לא היו מאמינים בפועל אלהי הנבהל ההוא, ולא היו דואגים כל כך על שבירתם, כי הדברים הנשמעים לא תתפעל הנפש מהם כמו שתתפעל מהדברים הנראים.

דברים ט, יב-כד

[קום רד כי שיחת עמך]

עתה יזכור משה רבנו עליו השלום **הדבר השלישי המורה על כובד חטא העגל ורשתו**, והוא מהדברים שאמר לו ה' יתברך בהר **קום רד כי שחת עמך** וגו' רוצה לומר משה אינך צריך עוד לנבואה ולא לדבקות ולא לתורה, כי כבר שחת עמך. וכבר אמרו **רז"ל** בפרק חמישי דברכות ובשמות רבה (פ' מ"ב) כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם? והודיעו שבמה שעשו חטאו כנגדו, רוצה לומר כנגד משה רבם, וכנגד ה' יתברך אלהיהם, וכנגד עצמם וכבודם. ולזה אמר כנגד משה **כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים**, רוצה לומר לא זכרו הטובות אשר עשית עמהם וימירו את כבודך והנהגתך בתבנית שור אוכל עשב. ואם כנגד ה' יתברך אמר **סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה**, רוצה לומר אתמול שמעו מפי **לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל** ומיד עשו את העגל. ועל מה שהקלו בכבודם וחרפו את שכלם אמר **עשו להם מסכה**. היעשה לו אדם אלהים למעשה ידיו ישתחוה? הנה זה הוא להם כדי בזיון וקצף, וזה טעם אמרו: עשו להם.

עוד זכר להם **הדבר הד' המורה על גודל החיוב והחטא ההוא** מפאת הגזרה שהיה הקדוש ברוך הוא גוזר עליהם, והוא אמרו ויאמר ה' אלי **ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני ואשמידם**. ועם היות שאמר למעלה ויאמר ה' אלי **קום רד**. הנה הוצרך לזכור אמירה אחרת בזה, להעיר על היות האמירה הזאת טענה אחרת בפני עצמה. ולפי שמשה רבנו ע"ה לא ישוב על שבועת האבות, אמר **ואעשה אותך לגוי גדול** רוצה לומר

ובזה תתקיים שבועתי אל האבות, וזרעך יירש את הארץ. ולפי שהיה בזה המאמר גדולה ומעלה, דמה למשה רבנו ע"ה שאמר לו ה' יתברך ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו. והיה ראוי לו לשתוק מסיפור שבחיו, לכן אמר ויאמר ה' אלי לאמר, וכבר ידעת שפירושו לאמר לאמר לאחרים, רוצה לומר השם ציוני שאומר לכם כל זה ולא אעלים ממנו דבר, לכן לא אחדל מלזכרו.

דברים ט, כה-כט

[שלוש טענות בפי משה לכפרה על ישראל]

והנה ג"כ כיון בדברי התפלה הזאת שזכר בכאן שה' יתברך ראוי הוא שיכפר בעד חטאתם משלש טענות.

הטענה הא' מפני שהיטיב עמהם טובות רבות. ואיך ילכו כולם לאבדון. והנה המיטיב לאדם מה אין ראוי שישוב להרע לו פן ישחית את נחלתו. וההקדמה הזאת מקובלת בין בני אדם, שאם היטיב לאחד טובות, מוטל עליו להיטיב לו כל פעם שיצטרך אליו אחרי שכבר התחיל בהטבה. והוא מאמר דוד ע"ה (תהלים ד') בקראי ענני אלהי צדקי. שבקש ממנו יתברך שיענהו בעת צרתו, מפני שכבר ענהו פעמים רבות בצרות אחרות. והוא אמרו בלשון עבר, בצר הרחבת לי, ולכן תענני עתה ותשמע תפלתי. וזהו אמרו **אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה.** רוצה לומר ולמה תשחית כל הגדולה והגבורה אשר עשית בזה. והטענה הזאת היא מה שנזכר בפרשת כי תשא בתפלת משה, **למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה.**

הטענה הב' היא זכות האבות. ועליו אמר זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה, רוצה לומר לצדקת האבות. ולא תיזכר לרשעת הבנים, כי ראוי הוא שיעמוד זכות האב להגן על בניו ואף שיהיו חטאים. גם כי זאת הטענה נזכרה שמה, שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך.

והטענה הג' מפאת המצרים שייחסו כליית העם הזה למיעוט יכולתך, ונמצא שם שמים מתחלל. והתבונן אמרו **פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם.** כי הנה הוא רמז בזה שאי אפשר שהמצרים יכחישו היכולת האלהי בהחלט, כיון שראו אותותיו ומופתיו אשר עשה בקרבם ביציאת העם. וזהו אמרו הארץ אשר הוצאתנו משם, כי מפאת היציאה הכירו גבורתו ויכולתו.

אמנם שיהיה הכוח אלהי מוגבל כשאר האלהות שרי מעלה, ושיהיה יכולתו במצרים אבל בארץ כנען לא נתפשט שמה. ולכן יאמרו מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם. ועוד יאמרו, שגם היציאה ממצרים לא הייתה כי אם בשנאתו אותם. כי אם לא היה יכול

להביאם אל הארץ אשר דבר, למה אם כן הוציאם, האם נתחדש עתה העדר היכולת ההוא. אין זה כי אם שלשנאתו אותם הוציאם ממצרים, כדי להרוג אותם בהרים, כי לא רצה שישובו בארץ טובה כמצרים, אבל הוציאם משם והביאם אל ארץ רעה במדבר להרוג אותם שמה.

[פירוש שני לבקשות משה]

ואפשר עוד לפרש עניין היכולת והשנאה בעניין אחר. והוא, שמנהג המלכים וגם כל שאר בני אדם הוא כשיידרו לעשות איזה חסד ומתנה לאדם אחד, ולא יוכלו לשלמו, ישנאו אותו מפני הבושה והכלימה אשר להם ממנו, תחת אשר לא שלמו לו מתנתם וחסדם. וכן אמר כאן, שיאמרו כאן מצרים **מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר נשבע לאבותם לתת להם. ומשנאתו אותם.** רוצה לומר, ששנאו אותם בעבור שלא יוכל לשלם להם נדריהם, הנה בעבור זה רצה להוציאם ממצרים כדי שלא יתרעמו שם ממנו לבני אדם, ולהביאם במדבר כדי להרגם במדבר השמם ההוא לבלתי החל לעיני הגויים אשר נודע להם העניין. ולכן בחר שתהיה מיתתם במקום לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם, באופן שלא יודע מה היה להם.

הנה אם כן אין סתירה בכתוב, כי שתי הסיבות, רוצה לומר העדר היכולת והשנאה נמשכות זו לזו, ועל שתיהן אמר המשפט שהוא הוציאם להמיתם במדבר. וגם הטענה הזאת נגזרה בכי תשא, באומרו למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים וגו'. כי זו היא הרעה, רוצה לומר העדר היכולת והשנאה הנמשכת אחריו.

[מבלתי יכולת ה'...]

ואולי יהיה דעתם כי המערכות העליונות הם מוגבלות הזמנים, ושיהיה השם יתברך יכול לתת להם את הארץ כשדיבר זה להם, ועבר זמן ההוראה ההיא, ולכן עתה לא היה לו כבר יכולת עליו. ואמר משה רבנו עליו השלום, שאם דברי המצריים היו אמיתיים בזה, לא היה ראוי שיחוש השם יתברך אליהם. אבל הם באמת שווא ודבר כזב: אם לעניין השנאה, שהם עמך ונחלתך אשר אהבת ולא שנאת אותם. ואם להעדר היכולת אשר אמרו, כי אתה הוצאת אותם בכוח הגדול ובזרוע הנטויה, ואיך יכול ליחס אליך העדר היכולת חלילה.

וחכמינו ז"ל אמרו בברכות פרק אין עומדין:

מבלתי יכולת ה' - יכול ה' מבעי ליה. אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא ריבונו של עולם: עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כוחו כנקבה, ואין לו כוח להצילם. אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא ראו כמה נסים שעשיתי אליהם. אמר משה רבנו עליו השלום, יאמרו למלך אחד יכול לעמוד, לפני ל"א מלכים לא היה יכול לעמוד. והמאמר הזה קשה מאוד. אם באומרם יכול מבעי ליה, שיכולת אינו לשון נקבה, אלא שם

דבר [שם עצם]. ויאמר מבלתי היות לו יכולת. ולמה היה לו לומר יכול? ועוד, מה התשובה שהשיב לכל הנסים שעשה, באומרו למלך אחד היה יכול לעמוד, לפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד. ומה לנו בריבוי המלכים, אחר שבידו להשחית הטבע ולשנותו ברצונו ונפלאותיו.

ומה שראוי שיאמר בזה הוא, ש**חכמינו** ז"ל דקדקו, שאם היה יכולת שם דבר, היה ראוי שיאמר הכתוב מבלי היות יכולת ביד ה'. ולכן אמרו שהיה יותר טוב שיאמר מבלי יכול ה' וכו'. ובעבור זה דרשו, שיאמרו תשש כוחו כנקבה. ואין כוונתם שהיה יכולת שם נקבה, כי אם שהשם יתברך היה יכול, אבל לא יכולת מוחלטת.

[תפיסת המצרים לגבי יכולת ה']

וביאור זה, שיכולת השם יתברך מקור היכולת, אשר משם יצא היכולת הפרטית לכל שר ושר משרי מעלה הממונים והמסודרים במעשיהם והמוגבלים ביכולתם. לפי שכל אחד מהם מקבל יכולתו מסיבתו, ואין לו היכולת מפאת עצמו. ולכן יאמרו המצרים, שהשם יתברך היה יכול בדברים מוגבלים כשאר השרים. אבל לא היה הוא עצם היכולת ומקורו. ולזה אמרו: מבלתי יכולת, רוצה לומר, שאינו עצם ומקור היכולת מעצמו, אבל הוא יכול ומקבל יכולתו המוגבל מאשר למעלה ממנו. וזהו אמרם תשש כוחו כנקבה, כלומר שהיה לו כוח לקבל היכולת מאשר למעלה ממנו, ואינו מעצמו אלא כנקבה המתפעלת ומקבלת מהזכר. ולכן אין לו כוח להצילם, לפי שכוחו מוגבל מן סיבתו.

ואמרו שהקדוש ברוך הוא השיבו, והלא ראו כמה נסים עשיתי במצרים בעבורם. והשיב לו משה רבנו עליו השלום, יאמרו לפני מלך אחד היה יכול לעמוד. רוצה לומר שהיה לו יכולת כנגד שרו של מצרים. ולכן הרבה שם את מופתיו, כי יכולתו מוגבלת במצרים. אבל שלושים ואחד מלכים, היו להם שרים רבים, ולא היה חס ושלום יכול הקדוש ברוך הוא למחות בידם כמו שיכול לעשות במצרים, להיות פעולתו ויכולתו מוגבלים, ואיננו מקור היכולת וסיבת הסיבות.

הנה התבאר שגם הם ז"ל הסכימו עם פירוש הכתובים אשר עשיתי.

אברבנאל דברים פרק י

דברים י, א-יא

הספק הי"ג

באומרו בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. והוא, כי מה טעם היה זכרו כאן קבלת הלוחות השניות, והלא אין בהם דבר של תוכחה. ומה לנו לדעת שעשה הארון, וששם הלוחות בו, ויהיו שם כאשר ציוה ה' יתברך. והנה יראה

כל זה שאין לו צורך בעניין התוכחה, כל שכן שאחר זה חזר לספר עמידתו בהר על סליחת עון העגל, וידוע שעניין הלוחות היה באחרונה.

הספק הי"ד

באומרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה וגומר. ובזה מהקושי בחמשה פנים. ראשונה מה עניין זה לכאן, כי אינו מסיפור העגל שהיינו בו. ושנית איך אמר שמבארות בני יעקן נסעו למוסרה. והלא ממוסרה נסעו לבני יעקן שנאמר (פ' מסעי) ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן. ושלישית אמרו שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ולא בבארות בני יעקן ולא במוסרה. וחי' מסעות היו ממוסרה להר ההרף וכמו שהעיר על כל זה רש"י (דברים י' ו'). רביעית באומרו ויכהן אלעזר בנו תחתיו כי אין זה מצורך הסיפור והתוכחה. החמישית באומרו משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. ומה לנו בהודעה הזאת שהיא הייתה ארץ נחלי מים.

וכבר יאות מה שהשתדל רש"י להשיב על שלשה מיני הקושי הראשונים כפי הדרוש ואין מספיק זה לעניין הפשט.

גם ראיתי דעת הראב"ע שחשב לשים הפסוקים באמרי שקר כמו שכתב עליו הרמב"ן. וגם הרב הנחמני אמר דעתו כמסתפק כי הוא הרגיש בחולשת דעתו. וראה שלא היה מספיק בהיתר הספקות כמו שתראה מדבריו.

הספק הט"ו

באומרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. כי מה עניין זה לכאן, ואיך זכרו אחרי מות אהרן, כי הנה הבדלת הלויים בימי אהרן הייתה, לא אחרי מותו. וגם לא הובדלו כי אם אחרי עניין העגל ימים רבים, ולמה זכר כאן בסיפור העגל וחזר לעמידתו בהר, כמו שאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו', ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם. וידוע שכל זה היה קודם הבדלת הלויים לא אחריה.

ורש"י ז"ל כתב שמוסב הוא לעניין הראשון, בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים. והוא דוחק גדול בכתובים כי לא הובדל עד השנה השנית.

הספק הט"ז

הוא באומרו ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה. ולמחר חזר לזה אחרי שכבר זכר למעלה וספר עניין העגל והתפלה. ומה תועלת בהשנות הדברים.

[הלוחות השניים]

תשובה לספקות יג-טז

זכר הכתוב שבעת ההיא, בסוף ארבעים יום והארבעים לילה השניים אשר התנפל משה אדונינו על סליחת עוון העגל, אמר ה' אליו **פסל לך שני לוחות אבנים**. רוצה לומר שגם אז לא נתרצה אליו לאמר סלחתי כדבריך, אבל אמר אליו שיחזיר העטרה ליושנה ממלאכת הלוחות כראשונה. ולפי שהראשונות השם יתברך פסל אותם, והוא בעצמו כתב אותם, והיו אם כן מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים, הודיעו שהשניות לא יהיו כן, אבל המעשה והפיסול שבהם יהיה מידי משה, והכתיבה ההיא תהיה מהשם יתברך כראשונה. וזה שאמר **פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, וכתבתי על הלוחות**. כאלו אמר, אחרי ששברת אותם, התעסק וטרח בפסילתן. ובישרו שיעמדו ולא ישברו עוד. וזה אמרו ועשיתם לך ארון עץ. רוצה לומר שיהיה מוכן לשומם שם שלא ישברו עוד.

ועל הלוחות השניות אמרו במדרש שמות רבה:

רבי ברכיה בשם רבי שמואל בר נחמני אמר, הלוחות ארכן ששה טפחים ורוחבן ששה. והיה משה מחזיק טפחיים, והקדוש ברוך הוא מחזיק טפחיים, וטפחיים באמצע. ומשמ היו קרני ההוד.

כווננו במאמר הזה, שבלוחות הללו נכללו שלושה עניינים. האחד טבעי מצד שהוא מחצב מה', והשני מלאכותי מצד היותם בעלי תמונה קנויה במעשה. והשלישי אלהי מצד המכתב שהוא מכתב אלהים.

ואין ספק שבכל אחד מהעניינים השלשה האלה ימצאו שני עניינים. כי הנה במה שהם טבעיות, ימצא בהם ההיולי והצורה הגשמיים. ובמה שהם מלאכותיות, ימצא בהם הזמנת החומר המיוחד, וקבלת התמונה ברבוע והשיעור המוגבל. ובמה שהן אלהיות, הנה ימצא בהם גם כן חומר הכתיבה וכונתה, אם כפי פשוטה ואם כפי הכוונה הנסתרת המושכלת. והנה אם כן היו בהם ששה קניינים, קראום החכמים טפחיים, על דרך המליצה, כמו וימיני טפחה שמים. אשר טפחתי וריביתי, כלומר ששה עניינים עשויים או פעולים.

והנה שני הטפחים מהם אשר מהמלאכה, רוצה לומר מהזמנת החומר וקבלת התמונה והשיעור המלאכותי, החזיק בהם משה רבנו עליו השלום, כי הוא עשאו כמו שאמר פסל לך שני לוחות אבנים.

ושני העניינים האלהים שבכתיבה, החזיק בהם הקדוש ברוך הוא, שנאמר וכתבתי על הלוחות.

הנה לא נשאר בין מה שהחזיקו שניהם רק שני הטפחים שעשה הטבע בחכמת בוראו, כיתר המחצבים. ולזה אמר שנשאר שני טפחים באמצע, רוצה לומר שלא היו מלאכותיים ולא

נסיים אלהים, כי אם טבעיים. ועם היות כל הדברים מהשם יתברך, כי יוצר הכל הוא, הנה לאותה שעה לא נעשו אותם הלוחות בעצמם דרך נס כי הטבע המציאם.

והנה אמרו שהיו ארכן כרוחבן, הוא להשלמת המליצה, לומר כי בכל צד שיתפשו בהם ימצא העניין על זה האופן. ואמרו שמכאן קרני ההוד. רוצה לומר כי להיותו שותף לקדוש ברוך הוא במלאכה ההיא, עד שיאמרו משה עשה חציה והקדוש ברוך הוא עשה חציה, כדבר איש אל רעהו ושותפו: עשה אתה זה, ואני אעשה זה. מהמעלה ההיא, הוד פניו ישונה וקרן עור פניו.

וכן היה מתפאר הוא עליו השלום, באומרו על עצמו ואפסול שני לוחות. ואמרו בשם השם יתברך, ואכתוב על הלוחות, אשרי ילוד אשה שלכך זכה.

[ארון העדות]

וזכר משה רבנו ע"ה שעשה כאשר צוה, אם בעשיית הארון, אם בפסול הלוחות. ועלה להר ושני הלוחות בידו. והיה זה להגיד שכמו שירד משה עם שתי לוחות, כך חזר עוד שמה עימם, ושכתב השם יתברך עליהן עשרת הדברות והורידם והניחם בארון. ואמר ועשית לך ארון עץ, שיהיה מעץ כולו, מבלי זהב, כדברי הרמב"ן. כי לא היה לדורות, כי אם לשבת שם הלוחות עד אשר יעשה בצלאל את ארון האלהים שהיה מצופה זהב. ועם היות שציוהו השם יתברך ראשונה שיפסול הלוחות, ואחר כך שיעשה הארון, הנה הוא עליו השלום ראשונה עשה הארון, ואחר כך פסל את הלוחות, ואין בזה שינוי מצווה כלל. כי הנה השם יתברך במצוותו זכר הדברים כפי מעלתם, פסול הלוחות ועשיית הארון. ומשה עשאם כפי מה שיחייב טבע המלאכה, ראשונה הארון כדי שיונחו בו, ואחר כך פסול הלוחות. וכן תמצא במלאכת המשכן, שבצווי נזכר ראשונה הארון ובאחרונה המשכן. ובצלאל עשאו בהפך, ראשונה המשכן והארון אחרי כן. כי טבע המלאכה כן חייב.

והנה בא הציווי הזה כאן, מלבד הסיבה אשר זכרתי, לומר לישראל כי הם לא זכרו ממתנתם וחסדם שעשה עמהם השם יתברך כלל. ^[706] כי הנה הלוחות אשר נשברו, חזרם השם יתברך ליושנם ויהיו שם בארון. וזה היה אליהם הצלחה רבה, שהחסד שחננם השם יתברך, ושנאבד מהם לחטאתם, חזר לידם ולא חסרו ממנו דבר.

[מותו של אהרון בהר]

ואמנם אמרו אחרי זה **ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה**. כבר ראיתי דברי הרמב"ן. **ומה שאחשוב אני בו**, שבא להגיד שהועילה תפלתו לכפרת העם ולהשיב השם יתברך שכינתו ולוחותיו כתובים, ולא הועילה לאהרן הכהן, שנענש על כל פנים בעבור שנתעסק בדבר הרע הזה. כי הנה בני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה, שם מת אהרן.

וכבר כתב הרמב"ן שהיה הר ההר גדול בפרסאות רבות ובשיפולי ההר היו אותם המקומות שזכר כאן. ועם היות שאהרן מת בהר ההר. הנה ישראל היו כנגדו, ובשיפולי ההר באותם המקומות שזכר.

והנה רמז והעיד בזה משה רבנו עליו השלום, לומר שעם היות שנזכר בכתוב שהייתה מיתתו בעוון מי מריבה, הנה לא הייתה זאת הסיבה העצמית במיתתו, כי אם עוון העגל כמו שזכרתי. והנה היה עניין המים תואנה לכסות דבר מיתתו ומיתת משה. והראיה לזה, שכל הארץ היא הייתה ארץ נחלי מים, ואיך חסרו שם המים שתהיה המריבה כל כך שיתחייב וימשך ממנו מה שנמשך, אם לא שהקדוש ברוך הוא רצה לעשותו בעבור היותו עניין שהיה כמוס עמו חתום באוצרותיו. ומפני כבוד אהרן, לבלתי יחשבו בני האדם שהיה גם הוא מעובדי העגל, לכך הוצרך לתת סיבה אחרת בדבר, וזהו אמרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. רוצה לומר, הנה הארץ היא היו שם בארות הרבה, כי לכן נקראת בארות, ולא היה אם כן הסיבה עניין המים. אבל היה מוסרה, שנמסר אהרן לקבל עונשו, וזהו שם מת אהרן. יחזור אל עניין העגל, שמת שם בעבורו. או יחזור אל הר ההר, אשר על ראש המקומות ההם שזכר.

וכן אמרו משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה, שהיא ארץ נחלי מים כולה. והוא המורה שהיה עניין מי מריבה לאהרן תואנה לא סיבה עצמית. הנה בזה זכר העונש אשר קבל אהרן על מה שנגעו ידיו במעשה העגל. וכן זכר השכר שקבל שבט לוי על מה שנתחסד בעניינו ועל זה אמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. רוצה לומר בעת ההיא ממעשה העגל שנזכר. גזרה החכמה האלהית להעניש את אהרן ולהשכיר את הלויים בהבדילו אותם מתוך העדה להיותם נושאי ארון ברית ה', ועומדין לפניו ושומרים את עבודתו. כי כן קרבו אליו ביום המעשה.

ואם תאמר אם קרבו לאל יתברך למה לא נתן להם נחלה בארץ? דעו שהסיבה בזה הייתה, לפי שהשם יתברך הוא נחלתו לא לשנאתו אותם חלילה. כי אם שהבדילים לעבודתו. ולא יהיו טרודים בנחלתם.

[[מדוע חזר משה על היותו בהר ימים נוספים?]]

ולפי שהיה כל זה מעצם הסיפור, רוצה לומר ממעשה העגל, לכן חזר להשלים את סיפורו באומרו ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים, והם הארבעים יום השלישיים שעמד שם לקבל הלוחות השניות כדעת חכמינו זכרונם לברכה במגילה פרק ד'.

כי הנה בפעם הראשונה עמד ארבעים יום וארבעים לילה וקבל הלוחות הראשונות וישברם לעיניהם ברדתו.

ואחרי כן עלה פעם שנית לבקש סליחת העם וכפרתו. ועמד אחר כך ארבעים יום וארבעים לילה. ואז קבל הלוחות השניות וראה המראה בנקרת הצור וקרא ה' ה' אל רחום וחנון וגו'. ונתרצה לו הקדוש ברוך הוא בסליחת העם כמו שנזכר שם באומרו הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך.

ובזאת הפעם השלישית ברדתו מן ההר זכה משה רבנו עליו השלום לקרני ההוד כמו שנזכר שם. ועל זה כלו אמר בכאן ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. רוצה לומר למה שבקש ילך נא ה' בקרבנו וגו'. ואמר לא אבה ה' השחיתך, להעיד שכפי שורת הדין, כמו שהלוויים קבלו שכר ואהרן קבל עונש, כן היה ראוי שישראל יקבלו עונשם. אבל נמלטו ממנו מפני תפילתו, שהפציר כל כך בה עד שאמר לו השם יתברך קום לך למסע לפני העם. כי התעודה הזאת והכפרה החלטית לא באה אליו כי אם בפעם האחרונה הזאת, ועליה אמר לא אבה ה' השחיתך. כלומר לא לבד בכליה אשר אמר בראשונה ושב ממנה, כי גם בשליחת המלאך או מציאת נתינת הלוחות או דבר אחר, לא אבה השחיתך בדבר מה. אבל אמר אלי קום לך למסע לפני העם, ויבואו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. ובזה הודיעו שהטענה היותר חזקה שהייתה אצלו לסליחתם וכפרתם. היא הבטחת ירושת הארץ לאבותם ושבעתם, לא שאר הטענות אשר זכר.

הנה במה ביארתי בפסוקים הותרו הספקות י"ג י"ד ט"ו י"ו.

אם הי"ג שבא סיפור הלוחות השניות להגיד שלא זכו אליהם מפני צדקתם כי אם מפאת תפלתו. וגם כן לומר שישראל לא חסרו דבר משלמותם בעון העגל.

ואם הי"ד שבא ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה להגיד מיתת אהרן שנמשכה לעון העגל ולא היה בעון מי מריבה.

ואם הט"ו במה שפירשתי בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי על זמן העגל, כי באותה שעה שהם התקרבו אל השם יתברך ועברו שער בשער גזרה חכמתו להבדילם לעבודתו עם היות שלא הובדלו בפועל ובמעשה כי אם בשנה השנית.

ואם הי"ו במה שאמרתי ש'ואנכי עמדתי בהר' היא הפעם השלישית, ואז נתרצה אליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו שילך למסע לפני העם.

וכבר כתב **רש"י** ז"ל (דברים ט' יח) שנשלמו אותם הימים ביום הכיפורים ולכן נקבע ליום מחילה וסליחה לדורות.

[למה ישב משה רבנו בהר ארבעים יום]

והנה נשאר עלי לחקור למה ישב משה רבנו עליו השלום בהר ארבעים יום וארבעים לילה כל

הזמן הרב ההוא ולמה לחם לא אכל ומים לא שתה כל אותם הימים והלילות. והנה לא ימלט אם שנאמר שהוצרך לשבת בהר כל הזמן הרב ההוא בעבור הלוחות שנעשו באותו זמן ולא היה אפשר עשייתם וחריתתם בזמן יותר קצר. או שישב שם ללמוד התורה והדינים פרטיהם ודקדוקיהם.

ושקר הוא שנאמר שהיה העיכוב והישיבה בסבת הלוחות לפי שלא הייתה פעלתם טבעית שיצרכו אל זמן מוגבל וגדול לעשותם. כי הם נעשו בדרך פלא והדברים הנסיים והפעולות האלהיות אין להם זמן שרשיי ובעת אחת יוכלו להיות.

ואם העולם בכללו נברא בששת ימים איך נאמר שהלוחות יצטרכו לארבעים יום וארבעים לילה לעשייתם. ועוד שאף שיהיה כן. עדיין יקשה ולמה עמד הוא עליו השלום בהר ארבעים יום וארבעים לילה מבלי מאכל ומשתה בעוד שהיו נעשות הלוחות. וטוב היה שיעשם הקדוש ברוך הוא ואחרי גמר מלאכתם יקרא אל משה ויתנם לידו. כי הנה הוא עליו השלום לא עזר בפעולתם שיצטרך לשבת שמה כל הימים שהתמידה פעלתם. ועוד שגם אם בפעם האחת הוצרך לזה. בפעם השנית שעלה על סליחת העם ולא היה שם אז פעל הלוחות למה ישב שם ארבעים יום וארבעים לילה במספר ההוא בעצמו.

ואם נאמר שהייתה הישיבה שמה ללמוד התורה והמצוות. יקשה אם כן למה נתעכב על זה כל אותם הימים. והיה אפשר שילמדם בימים מעטים כי אין מעצור ביד השם ית' ללמדו תורה על רגל אחד. ואתה תראה שביום מתן תורה קבל התורה והמשפטים ועשה כל הפעולות שנזכרו בפרשה וכפי הערך הזה בימים או עשור היה אפשר ללמוד כל התורה כלה.

ויקשה עוד ולמה יצטרך לשבת בהר לקבול המצוות לאותו זמן וכל שכן בלי מאכל ומשתה. והיה די שבהיותו בקרב המחנה יתן השם ית' את המצוות יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחווה דעת. כמו שנאמרו אליו הרבה מצוות כן. ועוד שאם היה כן למה עמד בפעם השנית שהלך על עוון העגל אותו המספר עצמו ארבעים יום וארבעים לילה. ואז לא היה לומד תורה. כי למדה בפעם הראשונה.

ולמה כפל הפעמים שישב בהר נעדר המאכל והמשתה. והנה מדרך החסידות לתת לכל דבר חקו ושלא יעשוק אדם מצרכי גופו הצריך אליו ביושר ובתמים. כמו שלא יעשוק מצרכי נפשו וכמו שאמר החכם (משלי י"א) גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי. וכמו שהוכיח החכם מאמר ג' דף ב' למלך הכוזר. והנס שנעשה לו בזה לא ראינו בו הכרח. ולמה אם כן עשאו הקדוש ברוך הוא מבלי צורך.

והנה לא ראינו לאחד מן החכמים הראשונים ואחרונים דבר בתשובה לדבר זה. ואני במאמר עטרת זקנים שחברנו בבחורותינו הרחבתי בו המאמר. וראוי שאזכיר בו ממנו דבר במקום הזה.

דברים י' – י"ב – י"ז

[יראה ואהבה]

יב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את-ה' אלהיך
ללכת בכל-דרכיו ולא־הִבֵּה אתו ולעבד את-ה' אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך:
יג לשמר את-מצות ה' ואת-חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך:

כי אחרי אשר זכר להם עניין העגל ושאר העוונות אשר עשו, להוכיח מהם כי ממרים היו את ה' יתברך תמיד, ולכן לא היה ראוי לאשר אמרו שבצדקתם ירשו ארץ - אמר אליהם: הנה היה משורת הדין, שאף על פי שהקב"ה הוא יסלח ויכפר להם מעשה העגל, הנה ירבה עליהם עול התורה והמצוות. כי כן יעשו המלכים לעם המורד בעבודתם, שגם כי יכפרו בעד חטאתם וישובו לעבודתם, ישימו מחדש עליהם עול רב שלא היה עליהם קודם לכן. אבל הוא ית' לא עשה כן, כי לא הכביד עולם ולא הוסיף עליהם מצווה כלל. אבל לבד הזהירם שישמרו היטב אותם המצוות עצמם שהיו להם מקודם לכן.

הלא תראה בסוף פרשת כי תשא, שאחרי הסליחה אמר **שמר לך את אשר אנכי מצוך היום**, ויזכור שמה אותם המצוות אשר נזכרו בפרשת משפטים בסופה מבלי תוספת דבר. ובסופם אמר: **כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל**.

ולמה זכר שהם אותם המצוות עצמם אשר נזכרו כבר, אם לא להודיעם שעם כל מה שחטאו בעגל לא היה מוסיף להם מצוות כלל, אלא אותם המצוות שציוה אליהם קודם החטא היה מצווה אחריו, מבלי תוספת ושינוי כלל. ולא היה שואל מהם כי אם להיזהר בשמירתם, ולא יעברו עליהם כמו שעשה בעשותם העגל.

ועל זה אמר **ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה**. רוצה לומר, אחרי כל מה שהפלט לחטא בעגל, כמו שספרתי, מהו הדבר אשר בעבור זה שאל מעמך מחדש ולהכביד עולך בעבור החטא שעשית, כי אם שתירא מלפניו. והיראה היא שתישמר מחטא נגדו עוד ומלהקציפו עוד, כמו שעשית עד כה.

ולהיות היראה מזה המין דבר ראוי לכל נמצא נברא מאתו ית'. וכל שכן לעם ישראל אשר הוציאם מבית עבדים, שראוי הוא שינהגו בו כבוד ומורא תמיד, ולא יבזו את עבודתו. אמר הנביא (מלאכי א' ו') **ואם אדונים אני איה מוראי לכם הכהנים בוזי שמי**. ולכן אמר **מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה**. לפי שלא הייתה שאלה קשה כי אם קלה. וכל שכן אחרי שהרשיעו לחטא בעניין העגל שעשו.

[האם יראה דבר קטן הוא?]

וחז"ל בפרק אין עומדין, מצד היות יצר לב האדם רע נוטה אל החטא תמיד, הקשו: אטו יראה מילתא זוטרתא היא? והייתה תשובתם, שבערך משה שהיה נשמר מחטא, היה דבר נקל השמירה. וגם בערך ישראל כפי הטובות שקבלו ממנו ית' היה דבר ראוי והגון.

[יראה – ללכת בדרכיו; אהבה – בכל הלב והנפש]

ודע נא וראה, כי עם היות שזכר כאן דברים רבים, היראה וללכת בדרכיו ולאהבה ולעבוד ולשמור את המצוות, הנה כללם הוא היראה ואהבה. אלא שענין היראה הוא ללכת בדרכיו, וענין האהבה הוא העבודה בכל לב ובכל נפש. ושניהם - רוצה לומר היראה והאהבה - יושגו בשמירת המצוות האלה, אשר יצווה אותם. ולכן אמר **וללכת בכל דרכיו**. לפי שזהו פרי היראה ותכליתה, רוצה לומר שיהיה האדם נזהר ונשמר מהחטא, ומהלך בדרך אחר, כי אם בדרכי ה' יתברך, לא יסור מהם ימין ושמאל. ולפי זה יהיה אמרו **ליראה את ה' אלהיך, וללכת בכל דרכיו** דבר אחד.

ואחרי שצויה על היראה, שהיא זכות הנפש מהחטאות והדרכים הזרים ונלוזים במעגלותם. צויה על האהבה, שהוא הקישוט במעשים המאושרים, באומרו **ולאהבה אותו**. ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. כי מאהבתו ה' יתברך יעבדהו. וכאשר תקדם היראה לאהבה, תהיה העבודה בכל לב ובכל נפש ומבלי פקפוק. ולפי שבשני הסוגים האלה, רוצה לומר סוג האהבה המתייחסת למצוות עשה, וסוג היראה המתייחסת לשמירה במצוות לא תעשה, יוכללו המצוות האלוהיות כולם. לכן אמר **לשמור את מצוות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום**. ואין זה דבר שלישי זולת היראה והאהבה, אבל הוא הדרך הכולל אותם. וכאילו אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ולאהבה אותו אשר כולו יושג בשמירת מצוותיו וחוקותיו אשר אנכי מצוך היום, שבשמירתם יושגו שני הדברים היראה והאהבה על האופן אשר זכרתי. ולכן לא אמר **ולשמור בוא"ו**, לפי שאינו דבר נוסף. אבל אמר **לשמור**, שהיא הכולל כל מה שזכר ראשונה.

[הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים]

יד הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה:
טו רק באבתיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מפל-העמים פיום הזה:

וביאר שכל זה אינו לתועלת הגבוה. כי אם לטוב להם ולתועלתם. והוכיח היות כל זה לטובתם ולא לצורך הבורא ית', אמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. שזה המורה שאיננו צריך דבר מכם. ואם תאמרו, ולמה יבקש הוא תועלתנו. דע, שזה הוא לפי

שאבותיך חשק ה' לאהבה אותם. וכבר פירשתי למעלה בפרשת ואתחנן, שעניין החשק דבר עצום, יאמר שבאבותיך חשק ה' לקרב אותם אליו בדבקות גדולה, בעבור שאהב אותם מפני שלמותם בעצמם. וזהו **לאהבה אותם**, שהיו ראויים אליו, לא לצורך דבר מה. ולכן בחר בזרעם אחריהם, כי עם שאינם שלמים כמותם, הנה להיותם זרעם בחר בהם, כיום הזה שאתם נבחרים לפניו ונדבקים בו.

ועוד כלל באומרו **הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה**. להעיר על טענה אחת, והיא שראוי שייראו מהשם יתעלה וילכו בדרכיו ויאהבו אותו ויעבדוהו, לפי שהשמים והארץ וכל אשר בהם הם מעשה ידיו, והם שומרים תמיד סידורו ומצוותו. ואיך לא יעשו כן בני האדם. וכמאמר המשורר **ייראו מה' כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד**. ואם טבע המציאות הכולל שומר מצוותו, אף כי ליבות בני האדם.

[האל הגדול הגיבור והנורא]

יז פי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים
האל הגדול הגבר והנורא אשר לא-ישא פנים ולא יקח שחד:

וזהו אמרו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, אשר פירושו כמו שדרשו **במכילתא**, סיבה ראשונה לכל השכלים הנבדלים ושרי מעלה הנקראים אלהים, ואדון וסיבה לכל הגרמים השמימיים שהם אדוני הארץ ופועלים בה בתנועותיהם.

והוא האל הגדול הגיבור והנורא. רוצה לומר שהוא השליט והאדיר שיקרא גדול בעולם ההויה וההפסד, כמו שאמר גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו, שייחס הגדולה אל עניני העולם השפל. והוא הגיבור בעולם השמימיים. כמו שאמר גיבורי כוח עושי דברו. והוא הנורא בעולם השפל, וכמו שאמר אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו.

ולפי שבעוון העגל נשא ה' יתברך פני משה בתפלתו ולקה מן העם במגפה כשלת אלפי איש. אמר שאם יוסיפו לחטוא בחטא הזה, לא יחשבו שיהיה כן תמיד. כי הוא לא ישא פני המתפללים לפניו בעדם להיות חטא עבודה זרה חמור מאוד. גם לא ייקח מהם שוחד.

יח עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה:
יט ואהבתם את-הגר כי-גרים הייתם בארץ מצרים:

וכוונו עוד לומר בזה שלא יסמכו על זכות אבותיהם ולא על היותם עם ה', כי יותר יחמול על היתום שאין לו אב ועל הגר שאינו מכלל עמו, משיחמול על הפושעים מעמו ומזרע האבות, עד שלהיות זה דרכו ואתם מחויבים ללכת בדרכיו, לכן ציוה אתכם לאהוב את הגר כמו שבאר המצווה באלה המשפטים. כי גם אתם בעצמכם הייתם כזה בהיותכם במצרים. והוא אמרו כי

גרים הייתם וגו' הנה זה כלו הביא להזהירם על שייראו מלפניו ויאהבו ויעבדו אותו מפאת היותו בורא העולם ומיטיב להם, שאין ראוי בעבור זה להקציפו.

כֹּאת־ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹק וּבְשִׁמוֹ תִשָּׁבַע:
 כא הוא תהלתך והוא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר-עָשָׂה אִתְּךָ אֶת-הַגְּדֹלֹת וְאֶת-הַנּוֹרָאִת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר כָּאוֹ עֵינֶיךָ:

ולכן חתם דבריו באומרו את ה' אלהיך תירא. רוצה לומר אם כן ראוי לך כמו שהזהרתך שאת ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד כי העבודה היא פרי האהבה כמו שנזכר. והנה אמר עוד ובו תדבק ובשמו תשבוע. שהם כנגד ללכת בדרכיו ולשמור את מצוות ה'. כי ההולך בדרכי ה' יתברך הוא הדבק עמו לא יסור מאחוריו. והשומר מצוותיו הוא החרוץ על עשיית רצונו כאדם הנשבע בחיי המלך שהוא הרוצה בחייו ולעשות רצונו בכל הדברים.

אברבנאל דברים פרק יא

דברים יא, ח-יב

ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם
 לְמַעַן תַּחֲזְקוּ וּבְאַתֶּם וִירֻשְׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
 ט וּלְמַעַן תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל-הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם
 לְתֵת לָהֶם וּלְזָרְעָם אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ:
 י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כָאָרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִשָּׁם
 אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת-זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כְּגֹן הַיָּרֵק:
 יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעוֹת לְמַטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה-מֵיָם:
 יב אֶרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׂ אֹתָהּ תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מְרֻשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה:

הנה זה הוא הכלל היוצא מכל הדברים אשר קדמו. ועניינו שאחרי אשר ראיתם בעיניכם הטובות העצומות וההצלחות הגדולות והנוראות אשר עשה אתך ה' יתברך. וראיתם ג"כ העונשים אשר שילם לשונאיו. הנה ראוי לך ג"כ שתזהר בשמירת המצוות. רוצה לומר, אם מצוות עשה אשר יעבוד האדם לבוראו מפאת האהבה. ואם התרחק מהחטא במצוות לא תעשה, אשר תבוא מפאת היראה, כמו שזכר, למען תזכו לשכר המקווה והנמשך מהם.

זכר מיני השכר כפי מעלתם:

אם ראשונה ירושת הארץ ונחלתם וזהו **למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ**. רוצה לומר כי יד ה' החזקה תחזיק שומרי מצוותיו. ולא תחזיק ביד מרעים.

ושכר שני ההתמדה בארץ ושלא תהיו גולים ממנה. וע"ז אמר **ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם**.

ושכר שלישי שבהיותכם בארץ תהיה תמיד שבעה ורעננה זבת חלב ודבש. רוצה לומר כדי שיתן הקדוש ברוך הוא לכם ולזרעכם אחריכם את הארץ. באופן שתהיה תמיד ארץ זבת חלב ודבש.

וביאר מיד אליהם איך ייוחס השכר הזה השלישי אליו ית'. כי אחרי שנתן להם את הארץ, הרי היא טובה או רעה, ואיך אם כן יעשה תמיד ארץ זבת חלב ודבש או נעדרת מזה?

[ארץ הרים ובקעות, למטר השמים תשתה מים]

ולבאר זה אמר, **כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם**, ששם היית זורע זרעך ומשקה את הארץ ממי נילוס, כמו שישקה אדם ברגלו לגן הירק. ולפי זה לא הייתה ארץ מצרים צריכה לגשמים. אמנם הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה אינה כן. כי אם היא **ארץ הרים ובקעות** ואין שם נהר שישקה את הארץ. אבל היא **למטר השמים תשתה מים**. רוצה לומר, שלא ייכנסו המים בתוכה כי אם בבואם מהמטר ולא מנהר כמצרים.

ולכן לא בכוחך ועוצם ידך תעשה חיל בארץ ההיא, כי כל עבודתה הם המצוות. ותצטרך לכוון לבך לשמים, כדי שיברך את הארץ במטר בעתו. כי הוא יתברך הדורש אותה, ותמיד עיני ה' אלהיך בה, לא אחת ולא שתיים פעמים בשנה, כי אם **תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה**. כי בכל הימים ובכל החודשים ידרוש אותה, אם בהורדת המטר כשיצטרך אליו, ואם במנעו כשיזיק, ואם בהתחדש הרוחות או הכאת השמש כפי הצורך לברכת התבואות.

וכבר זכר הרמב"ן שהפרשה הזאת תזהיר כמנהגו של עולם, וממנה נלמד כי אף על פי שהכל ברשות הקדוש ברוך הוא, ויקל אצלו להאביד יושבי מצרים ולהוביש נהרותם, הנה ארץ כנען תאבד יותר מהרה, בשלא יוריד עליה מטרות עוזו. והוא כעניין החולה שצריך זכות ותפלה לשירפאהו ה' יתברך, יותר מהבריא כשלא בא עליו שום חולי. וכן היא המידה בעשיר ובעני. ומאיר עיני שניהם ה'.

[השגחה פרטית בארץ]

ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. דרשו **חז"ל** בספרי:

וכי שאר הארצות איננו דורש, והכתיב (איוב ל"ח) להמטיר על ארץ לא איש?!

כביכול אינו דורש אלא אותה, וע"י אותה הדרישה דורש כל שאר הדרישות.

ירצו בזה שהיא מושגחת בהשגחה פרטית, ושאר הארצות בהשגחה כוללת.

**כב פי אם-שומר תשמרון את-פל-המצנה הזאת אשר אנכי מצנה אתכם לעשתה
לאהבה את-ה' אלהיכם ללקת בכל-דרךכו ולדבקה-בו:
כג והוריש ה' את-פל-הגויים האלה מלפניכם וירשתם גויים גדלים ועצמים מקם:**

ואמנם אמרו אחר זה למען ירבו ימיכם, כפי דרך **חכמינו** ז"ל, יהיה פירושו למען תשבו על הארץ ותאריכו ימים עליה.

וכפי מה שפירשתי יתן הסיבה למה ירבה הסימנים והשמירה והזכירה על זה, ואמר שאינו מפני ריבוי התבואות והעושר. כי לא היה זה כל כך נחשב בעיניו, כי אם בעבור שירבו ימיהם וימי בניהם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם, שהייתה אותה שבועה לנצח נצחים לא לזמן קרוב. והיה חפץ ה' יתברך שיתמידו בירושתם ולא יגלו ממנה. ולכן הודיעם שאם לא תהיה הירושה ההיא לנצח שזה יהיה מפאת פשעם וחטאתם. כי מכוח שבועת האבות בלי ספק נצחית הייתה.

ולפי שלא יחשבו שהארץ תיכבש לפנייהם בהכרח מפני שבועת האבות, ואמנם ההתמדה בה היא אשר תצטרך לעשיית המצוות, ויוציאו זה ממה שאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ, שמורה שצורך המצוות הנה היה להרבות ימיהם בארץ, לא לענין הכבוש אשר הוא היה מחויב מכוח השבועה. לכן אמר אחר זה כי אם שמר תשמרון את כל המצווה הזאת לעשותם, והשמירה היא היראה כמו שזכרתי.

וזכר ג"כ האהבה, והוא אמרו לאהבה את ה' אלהיכם. וכנגד היראה והשמירה אשר זכר אמר ללכת בכל דרכיו, ולא תסורו מהם, כי זהו ענין היראה. וכנגד האהבה אמר ולדבקה בו. כי הדבוק באמת הוא שלא תיפרד המחשבה ממנו מרוב אהבתו אותו. או יהיה הדיבוק מיוחס לנפש אחרי הפרדה מהגוף. וכמו שכתב **הראב"ע** ולדבקה בו בסוף.

והיה סוף המאמר: אם תעשו זה, אז תזכו אל ירושת הארץ וכיבושה בשלמות. וזהו **והוריש ה' את כל הגויים וגו' כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו'.** רוצה לומר, שמכל העממים שנתן ה' יתברך בייעודו, אל האבות, לא יחסר אפילו אחד שלא יכבשו מן המדבר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון. וכמו שאמרו ז"ל בספרי, שכל מקום שירצו לכבוש גם בארץ שנער ואשור יהיה שלהם. כי הכל א"י ומן המדבר עד הים האחרון יהיה גבולכם. רוצה לומר שאתם חייבים לכבוש ולאבד משם העמים. והבטיחם עוד שגם לא יצטרכו למלחמה רבה עמהם. כי לא יעמוד איש בפניהם.

אמנם אם לא ישמרו המצוות ולא יגיעו אל מעלת היראה, מכלל הן אתה שומע לאו. רוצה לומר כי עם היות שיירשו את הארץ, לא יכבשו את האומות כולם ולא ינחלו את כל הארץ אשר נשבע ה' לאבות, ויישארו עמים רבים שלא יוכלו לכבשם. וגם מהם יחליפו כוח להלחם בישראל, כמו שהיה העניין בפעל. וכפי מה שסופר בספר שופטים.